

Tradycje Wydziału I Towarzystwa Naukowego Warszawskiego

Początki TNW

W powstających w r. 1907 strukturach Towarzystwa Naukowego Warszawskiego dla nauk filologicznych: językoznawstwa i historii literatury, przewidziano Wydział I. Wzorem mogła tu być Akademia Umiejętności w Krakowie, której warszawscy członkowie zaczęli na początku XX wieku zabiegać o utworzenie towarzystwa naukowego nawiązującego do tradycji pierwszego na ziemiach polskich stowarzyszenia uczonych: Królewskiego Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, utworzonego w 1800 r.

Na zebraniu organizacyjnym 20 czerwca 1907 roku zdecydowano o podziale na trzy jednostki:

- Wydział I Językoznawstwa i Literatury,
- Wydział II Nauk Antropologicznych, Społecznych, Historii i Filozofii
- Wydział III Nauk Matematycznych i Przyrodniczych.

Było to odejście od schematu organizacyjnego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, które miało pięć wydziałów, przy czym sztukę wymowy, „*wierszopistwa i przyjemnych nauk*” umieszczono dopiero w Wydziale IV¹. W stosunku do TPN inne było również nazewnictwo jednostek organizacyjnych i funkcji; w TPN przewidziano 60 *członków czynnych*, a prócz tego nieokreśloną liczbę *członków przybranych* i *honorowych* oraz *członków dopuszczonych*, a także następujących urzędników: *prezesa*, *sekretarza* i *kasjera*². W TNW natomiast w chwili powstania stowarzyszenia funkcjonowały nazwy: *członek rzeczywisty* i *honorowy*. Na czele TNW stały osoby wybrane spośród członków honorowych i rzeczywistych (zamieszkałych w Warszawie): *prezes*, *wiceprezes* i *sekretarz*. *Skarbnika* i *redaktora wydawnictw* wylaniał Zarząd (tj. *prezes*, *wiceprezes*, *sekretarz*, przewodniczący wydziałów oraz sześciu członków TNW).

¹ Tak głosi statut, zwany Ustawą, z dnia 30 października 1802 roku. Pozostałe wydziały to: 1) filozofii teoretycznej i praktycznej, 2) matematyki wraz z umiejętnościami fizyko-matematycznymi, fizyki, chemii, nauki lekarskiej, historii naturalnej, ekonomiki, 3) historii starożytnej i nowożytnej, dziejów praw, geografii, 4) wymowy, wierszopistwa i przyjemnych nauk, 5) języków rodu słowiańskiego (za: A. Kulecka, M. Osiecka, D. Zamojska, „...którzy nauki, cnotę, Ojczyznę kochają”. *Znani i nieznani członkowie Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk*, Warszawa 2000, s. 19). Od 1804 roku były tylko trzy wydziały: 1) matematyki, 2) filozofii, 3) historii, literatury, języka i sztuk wyzwolonych.

² A. Kulecka, M. Osiecka, D. Zamojska, „...którzy nauki, cnotę, Ojczyznę kochają”..., *ib.*, s. 18.

Różnice w nazewnictwie i schematach organizacyjnych są jednak drugorzędne wobec niezwykle silnego poczucia związków ideowych z Towarzystwem Przyjaciół Nauk. W statucie TNW z 1935 roku w art. 1 czytamy:

„Towarzystwo Naukowe Warszawskie, założone dnia 25 listopada 1907 roku, ma na celu rozwój i popieranie badań naukowych we wszystkich gałęziach wiedzy czystej i stosowanej, łącząc zamierzenia swoje z cennymi tradycjami Królewskiego Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”³.

Świadomość tej tradycji istniała w całym polskim społeczeństwie, czego widowym znakiem stało się przyznanie Towarzystwu Naukowemu Warszawskiemu Pałacu Staszica jako siedziby, uchwałą Sejmu RP z dnia 26 lipca 1919 roku.

Nawiązywano do Towarzystwa Przyjaciół Nauk już w pierwszym statucie TNW, tzw. „Ustawie” z 1907 roku, chociaż warunki polityczne nie pozwalały uczynić tego wprost. „Towarzystwo Naukowe Warszawskie zakłada się w Warszawie w celu rozwijania i popierania badań we wszystkich gałęziach wiedzy oraz ogłaszania dzieł naukowych w języku polskim”⁴. Jest to echo podobnych słów w „Ustawie” Towarzystwa Przyjaciół Nauk z 1802 roku, gdzie na pierwszym miejscu wśród celów Towarzystwa wymieniono: „utrzymywać język polski w swej czystości”, a na drugim – „upowszechniać środki oświecenia przez wykład nauk i umiejętności w polskim języku”⁵.

Ważna rola filologów wśród członków założycieli TNW zarysowała się już w okresie poprzedzającym zawiązanie stowarzyszenia. Pisze o tym pierwszy historyk Towarzystwa, Marceli Handelsman:

„21 grudnia 1903 r. w mieszkaniu Wł. Spasowicza, przy udziale B. Ulanowskiego i M. Sokołowskiego utworzono kółko Warszawskich członków Akademii [Umiejętności – przyp. EWP]... Przez rok pod przewodnictwem T. Korzona, a przy sekretarstwie S. Dicksteina odbywały się miesięczne posiedzenia w mieszkaniu Spasowicza, na których wśród innych zagadnień zajmowano się sprawą zwoływanego przez Akademię Petersburską zjazdu wszechsłowiańskiego lingwistów i językoznawców i gdzie wypracowano szczegółowy plan przyszłej »Encyklopedii Polskiej«. Wykonaniem tego planu miała się zająć Akademia”⁶. Dodam, że wśród autorów wspomnianej *Encyklopedii* znaleźli się tacy członkowie TNW jak:

³ B. Nawroczyński, *Towarzystwo Naukowe Warszawskie. Materiały do jego dziejów w latach 1907–1950*, Warszawa 1950, s. 8.

⁴ Ibidem, s. 117.

⁵ A. Kulecka, M. Osiecka, D. Zamojska, „...którzy nauki, cnotę, Ojczyznę kochają”, op. cit., s. 18.

⁶ M. Handelsman, *Towarzystwo Naukowe Warszawskie. 1907-1932*, Warszawa 1932, s. 59. Wspomniana *Encyklopedia polska* to wydawnictwo Akademii Umiejętności z 1915 r.; tom II *Encyklopedii*, wydany w dwóch częściach, jest znakomitą, napisaną przez najwybitniejszych polskich językoznawców, syntezą pt. *Język polski i jego historia z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich*.

Stanisław Ptaszycki, Jan Rozwadowski, Stanisław Wędkiewicz, Tytus Benni, Aleksander Brückner, Kazimierz Nitsch i in.

Według Bogdana Nawroczyńskiego to właśnie w gronie opisanym przez Marcelę Handelsmana wykiełkowała myśl powrotu do starań o zgodę władz zaborczych na powołanie towarzystwa naukowego w Warszawie⁷. Założyli Towarzystwo przedstawiciele różnych dziedzin wiedzy, w tym językoznawcy i historycy literatury: Ignacy Chrzanowski⁸, Adam Antoni Kryński, Teodor Wierzbowski⁹. Należałoby tu także wymienić Henryka Sienkiewicza, którego dokooptowano – wraz z 26 innymi członkami – zaraz po uzyskaniu zgody na założenie Towarzystwa w marcu 1907 roku. Członkami założycielami z późniejszego Wydziału II byli: Antoni Białecki, Teodor Dydyński, Władysław Holewiński, Aleksander Jabłonowski, Władysław Smoleński, zaś z Wydziału III – Ignacy Baranowski, Samuel Dickstein, Władysław Gosiewski, Henryk Hoyer, Karol Jurkiewicz, Jan Kowalczyk. Nie dożył momentu założenia TNW jeden z najaktywniejszych orędowników powstania Towarzystwa – Władysław Spasowicz.

Na początku 1908 roku na dwóch zebraniach uczestnicy dobrali następnych członków Towarzystwa; Wydział I liczył ich wówczas w sumie 16, Wydział II – 29 i Wydział III – 39. Wspominając tych ludzi w 1932 roku, z perspektywy 25 lat działalności Towarzystwa, M. Handelsman pisze:

„Na nich wszystkich, jak i na całym tym pierwszym popowstaniowym pokoleniu, pozytywizm wycisnął swoje piętno wyraźne: na tych, którzy byli jego wyznawcami, jak i na tych, którzy mu się przeciwstawiali. Cechowały ich głębokie i religijne przywiązanie do Nauki, wiara w jej wszechpotęgę i najwyższe posłannictwo w narodzie i ludzkości, poszukiwanie praw niezmiennych rozwoju w tej dziedzinie, która była dziedziną ich własnych wysiłków badawczych, a zarazem uczuciowe przywiązanie własnej działalności naukowej z obowiązkiem pracy dla innych, dla społeczeństwa, nakaz zrzeszania się i zbiorowego, bezinteresownego wtajemniczania niewtajemniczonych w odsłanianie prawdy. Wśród tego hufca żołnierzy nowej ideologii, miejsce pierwsze, naczelne, nie przez swą działalność naukową, gdyż nie był uczonym, lecz przez rolę, jaką odgrywał w tworzeniu wartości uczuciowych dla całego narodu, zajmował, raczej honorowy, niż czynny członek Towarzystwa od jego założenia, Sienkiewicz”¹⁰.

⁷ B. Nawroczyński, op. cit., s. 13.

⁸ W grupie członków założycieli TNW I. Chrzanowski był najmłodszy, miał 40 lat. W pierwszym roku istnienia TNW I. Chrzanowski wpłacił na cele statutowe Towarzystwa hojną sumę 800 rubli.

⁹ Wykładał historię literatury polskiej na rosyjskim Uniwersytecie Warszawskim.

¹⁰ M. Handelsman, op. cit., s. 70.

Pierwszym prezesem TNW wybrano Aleksandra Jabłonowskiego, znakomitego historyka i wydawcę źródeł, członka Akademii Umiejętności w Krakowie i wielu zagranicznych towarzystw naukowych¹¹; zaś wiceprezesem został Samuel Dickstein, matematyk. Wydziałem I kierował Bronisław Chlebowski, polonista, historyk literatury o dużym dorobku, ale szerszej publiczności znany przede wszystkim jako współautor świetnego *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*¹², kompendium, z którego korzystamy do dziś. Sekretarzem Wydziału I został Ignacy Chrzanowski. Od razu też powołano redaktora wydawnictw TNW, którym zgodził się być Józef Eismond z Wydziału III.

Pragnąc uniknąć chaosu w działaniach i nadać pracom Towarzystwa planowy charakter, Zarząd TNW zwrócił się 30 maja 1908 roku do wszystkich wydziałów, aby przedstawiły projekty swojej działalności. Odpowiedzi wydziałów humanistycznych były zbieżne. Wyraża je tekst, który zdaniem Bogdana Nawroczyńskiego wyszedł spod pióra Bronisława Chlebowskiego:

„Instytucja nasza, chcąc godnie odpowiedzieć swemu przeznaczeniu, musi mieć w swej działalności na względzie potrzeby życia duchowego (w zakresie nauki) tego obszaru ziem polskich, dla których Warszawa jest głównym ogniskiem różnorodnych interesów i związanej z nimi działalności. Nauka polska, ażeby się mogła stać użytecznym czynnikiem ogólnoludzkiej pracy nad rozjaśnieniem i rozwiązywaniem zadań, które przyroda, tudzież życie ludzkie zbiorowe i indywidualne nasuwa umysłowi, musi nade wszystko opracować materiał, dostarczony jej przez przyrodę ziemi ojczystej oraz przez potrzeby i warunki życia narodowego. Dążąc do ujęcia istoty zjawisk, do wykrycia względnej prawdy, musi się jednocześnie liczyć z realnymi potrzebami i środkami danej chwili, z dążeniami życia społecznego i jego różnymi kierunkami”¹³.

Odpowiedzi Wydziału I i II nawiązywały do statutu TNW, gdzie w paragrafie 2 czytamy:

„Dla osiągnięcia wymienionych [w paragrafie 1 – przyp. EWP] celów Towarzystwo ma prawo:

- a) urządzać periodyczne zebrania naukowe swoich członków;

¹¹ A. Jabłonowski był m. in. wydawcą „Ateneum” i *Źródeł dziejowych*.

¹² Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. I-XV, Warszawa 1880-1902. Oprócz dzieł historycznoliterackich Bronisław Chlebowski jest także autorem publikacji *Udział kobiet polskich w życiu duchowym społeczeństwa*, Warszawa 1912.

¹³ M. Handelsman, op. cit., s. 61-62. Cytat ten powtarza w swoim opracowaniu o TNW B. Nawroczyński.

- b) ogłaszać drukiem prace swoje w postaci protokółów, pamiętników, wydawnictw zbiorowych, jako też oddzielnych opracowań i dzieł;
- c) dostarczać członkom swym środków do prowadzenia badań naukowych;
- d) urządzać wycieczki naukowe;
- e) ogłaszać konkursy na zadania naukowe i przyznawać nagrody za najlepsze prace;
- f) urządzać wykłady i odczyty publiczne;
- g) utrzymywać biblioteki i niezbędne do badań naukowych zbiory, gabinety, pracownie¹⁴.

Przewidywana tematyka prac w Wydziałach I i II skupiała się głównie wokół problemów związanych z Mazowszem i Warszawą. Przy tych wydziałach jeszcze w 1908 roku powstały dwie Komisje: Językowa i Historyczna, a w 1910 roku – Komisja do Badań nad Historią Literatury.

Wydziały, zgodnie ze statutem, mogły przyznawać nagrody za najlepsze prace z danej dziedziny. W Wydziale I było to możliwe dzięki hojności Seweryna Światopełka Czetwertyńskiego, który przekazał Towarzystwu w listopadzie 1909 roku zebrane przez siebie (głównie wśród polskiej arystokracji) 10.000 rubli w listach Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego na fundusz imienia (zmarłego właśnie wtedy) Adama Krasieńskiego, znanego filantropa, który wspierał wcześniej działania mające na celu reaktywację naukowego stowarzyszenia w Warszawie. Fundusz ten przeznaczony był na prace z dziedziny językoznawstwa i polskiej literatury. Realnie TNW dysponowało tymi pieniędzmi od 1911 roku, przeznaczając na nagrody odsetki od darowizny. Regulamin funduszu dopuszczał także przeznaczanie środków na wydawanie prac z zakresu polskiej literatury i filologii. Z okazji stulecia urodzin Juliusza Słowackiego rozpisano konkurs na temat jego twórczości i życia duchowego. Jednakże mimo trzykrotnego ponawiania apelu w kolejnych latach i wysokiej nagrody (Ignacy Baranowski przeznaczył na cele konkursowe 3.000 rubli) żadna praca nie wpłynęła.

Po śmierci pierwszego Prezesa Towarzystwa w 1913 roku proszono o objęcie tej funkcji Henryka Sienkiewicza, który jednak odmówił, tłumacząc się brakiem predyspozycji do sprawowania takiej funkcji¹⁵.

I. Wojna światowa

¹⁴ B. Nawroczyński, op. cit., s. 117. Wydział III wychodził poza te sformułowania i dążył przede wszystkim do stworzenia laboratoriów, pracowni i instytutów badawczych.

¹⁵ Z. Libera, *Zarys dziejów Wydziału Językoznawstwa i Historii Literatury Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*, Rocznik TNW L, 1987, s. 64-67.

W roku 1914, w przeddzień wybuchu I wojny światowej, w Wydziale I działały dwie komisje: **Komisja Językowa** i **Komisja do Badań nad Historią Literatury**. Tej pierwszej przewodniczył Gabriel Korbut, a sekretarzował Stanisław Szober, przewodniczącym drugiej komisji był Bronisław Chlebowski, sekretarzem zaś – Manfred Kridl. Referaty wygłaszane na posiedzeniach wydziałowych drukowano w *Sprawozdaniach z posiedzeń TNW*. W ciągu pierwszych sześciu lat działalności, tj. do wybuchu I wojny światowej, Wydział I opublikował cztery komunikaty (32 strony). Wychodziły drukiem także większe publikacje, by wymienić Aleksandra Brücknera *Jana hr. Potockiego prace i zasługi naukowe* (1911), Tytusa Benniego *Samogłoski polskie* (1912) i *Metoda palatograficzna* (1917), *Psalterz puławski* (w opracowaniu Stanisława Słońskiego – 1916).

Wojna światowa otworzyła nowy rozdział w historii Towarzystwa, jak i całego polskiego społeczeństwa. W czasie trwania działań wojennych, w 1916 roku, nowym prezesem Towarzystwa (trzecim z kolei) został Bronisław Chlebowski. Pełnił tę funkcję do 1918 roku. Przeczuwając odzyskanie przez Polskę niepodległości, w swoim wystąpieniu programowym mówił wprost o potrzebie przygotowania młodych sił „*dla przyszłego państwa i odradzającego się narodu polskiego*”¹⁶. Mimo trwającej zawieruchy wojennej Wydział I (podobnie jak całe Towarzystwo) nie zaprzestał działalności, a nawet ją zintensyfikował. Struktury organizacyjne okrzepły, sprawdziło się także filantropijne, płynące z darowizn społeczeństwa, finansowanie polskiej nauki. W 1917 roku powstaje przy I Wydziale **Gabinet Filologiczny** pod kierownictwem **Gabriela Korbuta**, który podarował Towarzystwu na własność swoje zbiory książkowe o treści historycznoliterackiej i językoznawczej. W tym samym roku przejściowo zaistniała przy tymże wydziale **Pracownia Fonetyczna**, która kierował **Tytus Benni**. Pracowano w niej nad polskimi palatogramami.

W okresie I wojny światowej wydawano *Sprawozdania z posiedzeń TNW*, *Roczniki TNW* (od 1914 roku, wcześniej: *Sprawozdania ze stanu i działalności TNW*), serie *Prace TNW* i *Wydawnictwa TNW*. W serii *Prace TNW* ukazała się m. in. *Historia literatury i poetyka* Kazimierza Wóycickiego (1914).

Okres II RP

Po zakończeniu wojny i odzyskaniu przez Polskę niepodległości zmieniły się zasadniczo reguły, według których TNW dotychczas działało. Od 1918 roku Towarzystwo zaczęło otrzymywać od państwa fundusze na swą działalność – niewielkie i niewystarczające, ale jednak świadczące o opiece państwa. Niezwykle istotnym momentem było przyznanie w

¹⁶ Rocznik TNW, 1917, s. 113-114.

1919 roku uchwałą Sejmu RP Pałacu Staszica na siedzibę Towarzystwa. Kosztowna odbudowa, a właściwie rekonstrukcja pałacu, rozpoczęła się w 1924 roku, pochłaniając bardzo wiele ze skromnych środków TNW. Mimo to Towarzystwo, w zgodzie ze swą tradycją wspierania wszelkich inicjatyw naukowych (a zarazem na polecenie Rady Ministrów) zgodziło się wynajmować Instytutowi Francuskiemu odbudowane już pomieszczenia na I piętrze. Franciszek Pułaski, przewodniczący Komitetu Wykonawczego przy Komitecie Głównym Odbudowy Pałacu Staszica, w przemówieniu otwierającym posiedzenie Komitetu Głównego, zaznaczył:

„Towarzystwo Naukowe Warszawskie, z okazji uzyskania od rządu Pałacu Staszica, powzięło decyzję przyczynienia się do powstania w Warszawie Instytutu Francuskiego. Instytucja ta, która już niebawem ma znaleźć miejsce w Pałacu Staszica, jest organem Uniwersytetu Paryskiego i ma na celu nie tylko wyższe nauczanie uniwersyteckie oraz zapoznanie naszej młodzieży uniwersyteckiej ze zdobyczami nauki francuskiej, ale nadto ma być ośrodkiem twórczych badań naukowych dla uczonych francuskich nad Polską i jej kulturą a wreszcie ma podejmować łącznie z instytucjami naukowymi polskimi publikacje będące wytworem skojarzonych wysiłków polskich i francuskich uczonych”¹⁷.

Pierwsze dziesięć lat po I wojnie światowej to odbudowa struktur państwowych, do których odpływa wielu członków Towarzystwa. Życie naukowe zaczyna się bujnie rozwijać na polskich uczelniach i w instytutach państwowych, maleje zatem rola Towarzystwa jako jedyne go przedstawiciela polskiej myśli naukowej w dawnym zaborze rosyjskim. Powiększają się jednocześnie kłopoty finansowe związane z rosnącą inflacją. Pomimo tych problemów TNW działa; odbywają się posiedzenia, wydawane są publikacje. W 1922 roku uchwalono nowy statut, który regulował funkcjonowanie Towarzystwa w niepodległym państwie, ale w wewnętrznych sprawach organizacyjnych w zasadzie niewiele zmieniał.

„Rolę, jaką w tym ważnym dla Polski okresie odegrało Towarzystwo Naukowe Warszawskie najlepiej charakteryzują następujące dane: z ogólnej liczby członków Towarzystwa – 65 zajmuje katedry profesorskie w szkołach akademickich, 3 pracuje w służbie dyplomatycznej, a wielu obejmuje różne inne poważne placówki w kraju”¹⁸. W 1928 roku TNW ma już cztery wydziały: I Językoznawstwa, Historii Literatury i Sztuki, II – Nauk

¹⁷ J. Arvaniti, D. Pietrzekiewicz, *Dzieje Towarzystwa Naukowego Warszawskiego w oparciu o zbiory Archiwum Polskiej Akademii Nauk*, w: *Stulecie Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Katalog wystawy*, Warszawa 2007, s. 23.

¹⁸ *Dziesięciolecie Polski odrodzonej. Księga pamiątkowa 1918-1928*, Wydawnictwo i nakład „Ilustrowanego Kuryera Codziennego”, „Światowida”, „Na Szerokim Świecie”, Kraków – Warszawa 1928, s. 632, hasło: *Towarzystwo Naukowe Warszawskie*.

Historycznych, Społecznych i Filozoficznych, III – Nauk Matematycznych i Fizycznych, IV – Nauk Biologicznych.

W tym czasie prace Wydziału I ukazują się w następujących wydawnictwach ciągłych Towarzystwa:

- 1) *Sprawozdania z posiedzeń TNW*
- 2) *Prace TNW*
- 3) *Roczniki TNW*
- 4) *Prace Sekcji Orientalistycznej*
- 5) *Prace Komisji do Badań nad Historią Literatury i Oświaty.*

W 1928 roku wszedł w życie kolejny statut TNW, który po raz pierwszy ustanawiał *numerus clausus*, ograniczając liczbę miejscowych członków do 20 w każdym wydziale; to samo ograniczenie dotyczyło członków zamiejscowych oraz korespondentów¹⁹. Tym samym liczba wszystkich członków TNW nie mogła przekroczyć 240. Rozwój życia naukowego w dwudziestoleciu międzywojennym wymusił jednak kolejną zmianę organizacyjną w TNW, mianowicie w 1930 roku utworzony został Wydział V Nauk Technicznych, a zarazem powołano nowe sekcje na wydziałach. Były to: Sekcja Nauk Prawniczych i Ekonomicznych (Wydział II), Sekcja Nauk Lekarskich (Wydział IV) i Sekcja Nauk Rolniczych (Wydział V).

W okresie międzywojennym na szczególną uwagę dziejopisa zasługuje wielowymiarowy charakter działalności Wydziału I TNW. Podkreśla to w swoim artykule Z. Libera:

„Można by ogólnie zauważyć, że w okresie międzywojennym, w dobie rozbudzonego życia intelektualnego, gdy w Warszawie działały inne jeszcze ośrodki myśli humanistycznej (...) Towarzystwo Naukowe Warszawskie zachowało swój odrębny interdyscyplinarny charakter. Wydział I tworzył środowisko naukowe, które kontynuując tradycję sprzed pierwszej wojny światowej interesowało się problematyką filologiczną w szerokim rozumieniu tego pojęcia, uwzględniającą zagadnienia językoznawcze i naukę o literaturze”.

Przyczyniała się do tego działalność Gabinetu Filologicznego im. G. Korbuta i rozbudowywana biblioteka polonistyczna, stanowiąca bazę materialną dla badań filologicznych. Gabriel Korbut od 1918 roku rozpoczął prace nad wydaniem *Biblioteki pisarzy polskich XVIII i pierwszej ćwiertki XIX wieku*, później skupił się na drugim wydaniu swej bibliografii *Literatura polska od początków do wojny światowej* (t. 1–4, 1929–1930). Do

¹⁹ Statut z 1928 roku dzielił członków TNW na czynnych i korespondentów.

1936 roku kierował on pracami Gabinetu, potem obowiązki te przejął Julian Krzyżanowski. Jako asystenci byli wówczas zatrudnieni: Jan Gad, Hanna Kaniewska i Tadeusz Mikulski.

Biblioteka polonistyczna znalazła miejsce na drugim piętrze odbudowanego Pałacu Staszica. Jej trzon stanowiły zbiory ofiarowane przez Gabriela Korbuta, potem zaś dołączono księgozbiór Bronisława Chlebowskiego. Ze względu na rosnącą objętość biblioteki polonistycznej Towarzystwo było zmuszone oddać ją w depozyt do Biblioteki Narodowej w Pałacu Potockich. Przeprowadzkę zorganizował G. Korbut, nie dożył jednak inwentaryzacji całego zbioru, zmarł bowiem w 1936 roku. Pracę kontynuował J. Krzyżanowski, przy pomocy asystentów i wolontariuszy. Dzięki ich staraniom ukończono inwentaryzację. Według danych z 1938 roku księgozbiór biblioteki polonistycznej liczył około 4000 dzieł różnych, około 800 podręcznych i około 3000 odbitek²⁰.

Kontynuowano i rozwijano **działalność wydawniczą**: w 1921 roku wyszedł tom *Prac Filologicznych (Travaux de philologie)*, w latach 1914, 1927 i 1929 wydano trzy tomy *Prac Komisji do Badań nad Historią Literatury i Oświaty*. W serii *Biblioteki pisarzy polskich* przy wsparciu finansowym Funduszu Kultury Narodowej wydano dwie pozycje: *Pisma estetyczno-krytyczne Kazimierza Brodzińskiego* (1934) i *Pisma zebrane Tymona Zaborowskiego* (1936). Spośród innych publikacji ważniejsze to: Maurycego Manna *Benedetto Croce – jego estetyka i krytyka literacka* (1930) i Jerzego Manteuffla *De opusculis Graecis Aegypti e papyris ostracis lapidibusque collectis* (1930). Wydawano również krytyczne opracowania dzieł polskich pisarzy: Juliusza Słowackiego *Le roi de Ladava, Roman historique de la dernière révolution de Pologne* (w opracowaniu Manfreda Kridla, 1924), Narcyzy Żmichowskiej *Dwoiste życie* (z autografu wydała Zofia Szymdtowa, 1929).

Nie mniej czynni byli językoznawcy. Pisząc o tradycjach Towarzystwa w badaniach językoznawczych, Stanisław Skorupka wymienia Adama Antoniego Kryńskiego, jednego z założycieli TNW oraz przyjętych wkrótce potem na członków czynnych: Karola Appla, Jana Baudouina de Courtenay, Tytusa Benniego, a także Stanisława Słońskiego, Stanisława Szobera, Wiktora Porzezińskiego, Witolda Doroszewskiego, Halinę Koneczną, wreszcie korespondentów: Antoninę Obrębską-Jabłońską, Leszka Ossowskiego, Stanisława Skorupkę. Towarzystwo Naukowe Warszawskie od początku dbało o to, aby wyjść poza formułę stowarzyszenia regionalnego, stąd w szeregach Towarzystwa znaleźli się członkowie spoza Warszawy, a nawet spoza Polski, jak np. Jean Fabre. Z językoznawców wymienić można

²⁰ W tym czasie Biblioteka Centralna TNW liczyła według katalogu 14 375 numerów inwentarzowych. Warto dodać, że biblioteka polonistyczna, wedle słów Z. Libery, „stała się z czasem podstawą Biblioteki Instytutu Badań Literackich PAN” (Z. Libera, op. cit., s. 65).

Aleksandra Brücknera, Jana Rozwadowskiego, Kazimierza Nitscha, Tadeusza Lehra-Splawińskiego, Witolda Taszyckiego.

W kręgu Towarzystwa Naukowego Warszawskiego powstawał **jeden z największych słowników języka polskiego**, tzw. **warszawski**. Zaplanował go Jan Karłowicz, tom I ukazał się jeszcze w czasie zaborów (1900), ale to A. A. Kryński po śmierci J. Karłowicza w roku 1903²¹ poprowadził dzieło do końca (t. VIII 1927), będąc jedynym językoznawcą spośród członków redakcji. W 1936 roku pod kierunkiem Witolda Doroszewskiego rozpoczęto zbieranie materiałów do uzupełnienia tego słownika. Witold Doroszewski wraz z Haliną Koneczną zdołali opracować te materiały jeszcze przed wojną, ale spłonęły one w 1944 roku w Powstaniu Warszawskim. Po wojnie rozpoczęto nową kwerendę, opartą na innych zasadach niż w „słowniku warszawskim”; owocem tych prac stał się później *Słownik języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego. Tuż przed wojną, w roku 1938, W. Doroszewski opublikował w TNW pionierskie opracowania *Język polski w Stanach Zjednoczonych A. P.*

Ogromnie zasłużonym członkiem Wydziału I był **Stanisław Szober**, należący do TNW od 1908 roku. Przez wiele lat przewodniczył Komisji Językowej, zaś w latach 1925-1926 był sekretarzem generalnym Towarzystwa. Opublikował w *Sprawozdaniach Komisji Językowej Wydziału I* oraz w *Rocznikach TNW* kilkanaście referatów z zakresu językoznawstwa indoeuropejskiego, slawistycznego i polonistycznego, co świadczy najlepiej o jego aktywności na posiedzeniach wydziałowych. Dla szerszej społeczności większe znaczenie miały jednak inne jego prace, przede wszystkim wydany w 1937 roku *Słownik ortoepiczny. Jak mówić i pisać po polsku* oraz z tego samego roku książka *Na straży języka. Szkice z zakresu poprawności i kultury języka*. Opublikowane przez TNW po drugiej wojnie światowej drugie wydanie *Słownika ortoepicznego* w 1948 roku stanowiło podstawowy podręcznik dla nowej inteligencji PRL. Trzecie wydanie tego słownika pod zmienionym tytułem *Słownik poprawnej polszczyzny* ukazało się w 1958 roku i znalazło w każdej chyba polskiej bibliotece, kształtując normę i obyczaj językowy. To wydanie uzupełnił Komitet Redakcyjny w składzie: Witold Doroszewski, Stanisław Skorupka, Jan Tokarski, Bronisław Wieczorkiewicz; były to już czasy po likwidacji Towarzystwa, ale – jak widać – Komitet tworzyli jego byli członkowie.

II wojna światowa

Lata drugiej wojny światowej stanowiły dla członków Towarzystwa Naukowego Warszawskiego okres niezwykle trudny. Już w czasie obrony stolicy w 1939 roku w Pałac

²¹ Nekrolog Jana Karłowicza zamieszczono w tomie III *Słownika języka polskiego* („warszawskiego” z 1904 r.).

Staszica trafił pocisk, burząc część gmachu. Zawaliło się wówczas piętro z Biblioteką Centralną, unicestwiając część księgozbioru. Po wkroczeniu do Warszawy Niemcy zabrali akta personalne członków TNW i zamknęli biuro i pracownię. Jednak członkowie Prezydium i pracownicy biura z narażeniem życia wchodzili do gmachu bocznym wejściem, ratując księgozbiór i pozostały dobytek TNW. Na początku 1940 roku władze okupacyjne zamknęły działalność Towarzystwa i skonfiskowały jego majątek na rzecz Generalnej Guberni. TNW zeszło do podziemia. Według zachowanej dokumentacji Wydział I miał dwa tajne zebrania w 1942 roku w mieszkaniu Juliana Krzyżanowskiego. Tematem były wspomnienia o zmarłych kolegach (Ignacym Chrzanowskim i Stanisławie Schayerze) oraz referat na temat twórczości Josepha Conrada (Andrzeja Tretiaka). Członkowie Wydziału I pojawiali się także na spotkaniach Wydziału II, które miały miejsce co miesiąc od jesieni 1941 do wybuchu powstania w 1944 roku. Zebraniom tym przewodniczył Bogdan Nawroczyński. Spośród uczestników z Wydziału I zaznaczyli swą obecność: Witold Doroszewski, Zofia Szmydtowa, Zygmunt Szwejkowski, Andrzej Tretiak.

Chociaż członkowie Towarzystwa kontynuowali działalność naukową w czasie wojny, to jednak tylko nieznaczna część tego dorobku przetrwała okupację i powstanie. Dzięki dokonanej jeszcze przed wojną przeprowadzce biblioteki polonistycznej do Pałacu Potockich utrzymał się tam do 1943 roku Gabinet Filologiczny, będąc nawet miejscem spotkań tajnego Uniwersytetu. W sierpniu 1943 roku Niemcy zarządzili przeprowadzkę do Biblioteki Narodowej przy Rakowieckiej. Po Powstaniu Warszawskim zbiory wywieziono, znalazły się one m. in. w Piotrkowie i okolicach Królewca. Po wojnie zdołano stamtąd odzyskać około 60% stanu przedwojennego zbioru. „Przepadły jednak całe szafy, m. in.: wydania zbiorowe klasyków polskich – Mickiewicza, Słowackiego, Norwida, wydania pisarzy wieku XVIII w pierwodrukach, a także część wydań zbiorowych Kraszewskiego, Chodźki, Kaczkowskiego i innych”²².

Lata wojny przyniosły wielkie straty wśród członków TNW. Z 290 osób w 1938 roku na początku 1946 roku odnotowano 198. Wśród zmarłych i zamordowanych znaleźli się członkowie Wydziału I, m. in. Ignacy Chrzanowski, Andrzej Tretiak, Zygmunt Łempicki.

Lata powojenne

Zaraz po zakończeniu działań wojennych wznowiono nieoficjalne jeszcze spotkania: Wydział I zapoczątkował je 27 lutego 1945 roku w Krakowie, a 24 czerwca tegoż roku – w Warszawie. Po śmierci Stefana Mazurkiewicza sekretarzem generalnym TNW został Julian

²² J. Piskurewicz, L. Zasztowt, *Towarzystwo Naukowe Warszawskie*, Rocznik TNW XLIX, 1986, s. 84.

Krzyżanowski. Na uroczystym zebraniu wznawiającym działalność Towarzystwa w styczniu 1946 roku nakreślił cele i zamierzenia TNW. Mówił m. in.:

„Nieodżałowanym i niezapomnianym kolegom i towarzyszącej pracy w naszej instytucji oddaliśmy hołd należny bojownikom dobrej sprawy²³. Kiedyś, w czasie może już niedługim, nazwiska ich zabłysną na ścianach odbudowanej siedziby Towarzystwa”²⁴.

Na początku 1946 roku powstał Komitet odbudowy Pałacu Staszica. Na jego czele stanął Prezes TNW, Wacław Sierpiński, zaś odbudową kierował Piotr Biegański. W 1949 roku Pałac w zasadzie był gotowy.

Nie czekając na odbudowanie siedziby, Towarzystwo prowadziło normalną działalność. **Na początku 1950 roku według spisu w Wydziale I było 37 członków zwyczajnych, 17 korespondentów, tj. 54 osoby** (całe TNW w tym czasie liczyło 320 osób). Prócz zebrań, zaplanowano prace w komisjach wydziałowych: Komisji Językowej, Komisji Filologii Nowożytnej, Komisji do Badań nad Historią Literatury i Oświaty w Polsce, Komisji Orientalistycznej. Powstaje także nowa pracownia: Archiwum Elizy Orzeszkowej²⁵. Wśród członków w tym okresie widzimy m. in. Marię Dąbrowską, Leopolda Staffa, Jana Parandowskiego, Wacława Borowego.

Do odbudowanego Pałacu Staszica przeniesiono ocalałe zbiory Gabinetu Filologicznego im. G. Korbuta i Biblioteki Centralnej. Wznowiono działalność wydawniczą; aby sprostać zapotrzebowaniu i wysokim standardom tekstów naukowych w 1947 roku założono własną **drukarnię**. Z czasem TNW było zmuszone wydzierżawić swoją drukarnię Ministerstwu Oświaty, a to z kolei powierzyło administrację Państwowym Zakładom Wydawnictw Szkolnych. Nadrabiając zaległości wojenne w latach 1947–1950 opublikowano szereg ważnych dzieł:

- *Vademecum* C. K. Norwida (z autografu wydał Wacław Borowy) 1947
- *Polska bajka ludowa w układzie systematycznym* Juliana Krzyżanowskiego 1947
- Gall Anonim *Kronika* (ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego) 1948
- *Dawność tzw. mazurzenia w języku polskim* Witolda Taszyckiego 1948
- *Język T. T. Jeża* Witolda Doroszewskiego 1949
- *Korybut książę Nowogródka Adama Mickiewicza (Grażyna)* w opracowaniu Juliana Krzyżanowskiego 1950

²³ Mowa tu o nabożeństwie żałobnym za zmarłych członków TNW.

²⁴ B. Nawroczyński, op. cit., s. 94.

²⁵ Z. Sudolski, op. cit., s. 25.

- *Geneza chińskiej bibliografii a rodzaje literackie* Witolda Jabłońskiego 1950
- *Chłopi* W. Reymonta w opracowaniu Marii Rzeuskiej 1950
- *Rozmyślanie o żywocie Pana Jezusa* (tzw. przemyskie) ze wstępem Stefana Vrtela-Wierczyńskiego 1952.

Decyzję o wydaniu w wersji fototypicznej *Rozmyślania*, dzieła niezwykłego, ocalałego w drugiej wojnie światowej, Wydział I podjął w 1948 roku. Ukazało się ono w przeddzień likwidacji Towarzystwa, w 1952 roku nakładem TNW i zostało rozesłane wszystkim członkom.

Rok 1952 – likwidacja TNW

W 1952 roku Towarzystwo Naukowe Warszawskie zostało przez władze państwowe PRL zlikwidowane, a jego majątek przekazany Polskiej Akademii Nauk. Członkowie TNW starali się kontynuować rozpoczęte wcześniej prace w nowych strukturach. Przykładem mogą być prace nad nowym wielkim słownikiem języka polskiego. Jak wspomniałam, materiały uzupełniające tzw. „słownik warszawski” spłonęły w Powstaniu Warszawskim. Rozpoczęto więc kwerendę na nowych zasadach, pod kierownictwem **Witolda Doroszewskiego**. Wspominając ten okres, Stanisław Skorupka pisze, że w czasie prac nad tym słownikiem sformułowano m. in. teoretyczne podstawy frazeologii²⁶. W efekcie polska nauka otrzymała dwutomowy *Słownik frazeologiczny* tegoż autora, poprzedzony serią artykułów, które zdążyły się jeszcze ukazać w *Sprawozdaniach z posiedzeń Komisji Językowej Wydziału I TNW* w latach 1946–1952.

Równoległe do prac nad słownikiem języka polskiego Witold Doroszewski kontynuował przedwojenne jeszcze badania nad teoretycznymi podstawami kultury języka; starał się także odpowiadać na wielkie zapotrzebowanie społeczne na szereg konkretnych problemów poprawnościowych. W 1950 roku wyszła jego książka *Kryteria poprawności językowej*, w latach 1948-1952 opublikował serię *Rozmów o języku* (t. I–III). Do tych prac autor nawiązywał w tomach *O kulturę słowa* (t. I 1962, T. II 1968). Szeroko znane i lubiane były jego radiowe pogawędki popularyzatorskie – na tyle rozpoznawalne dzięki specyficznemu głosowi profesora, że stały się obiektem żartów kabaretowych (parodiował go Jan Tadeusz Stanisławski).

Wznowienie działalności po roku 1980

Na trzydzieści lat prace Towarzystwa Naukowego Warszawskiego ustały, po odgórnej likwidacji tej zasłużonej dla polskiej nauki instytucji. Miejsce TNW (i krakowskiej PAU)

²⁶ S. Skorupka, *Tradycje TNW w badaniach językoznawczych*, Rocznik TNW XLVII, 1984, s. 38–41.

miała zająć zorganizowana na zupełnie innych zasadach Polska Akademia Nauk. Ideowa spuścizna Towarzystwa jednak nie zaginęła i w listopadzie 1980 roku, wobec zmieniającej się sytuacji politycznej kraju, kilku dawnych członków zainicjowało starania o przywrócenie działalności TNW. **Wśród członków inicjatorów był przedstawiciel Wydziału I – Stanisław Skorupka.** W kwietniu 1981 roku z upoważnienia tej grupy skierowany został do żyjących jeszcze 68 dawnych członków TNW list, podpisany przez Piotra Strebeykę i Witolda Kemulę.

„Silne tradycje uspołecznienia nauki polskiej, a w szczególności środowiska warszawskiego oraz aktualne dążenia do restytucji takich wartości, jak autorytet naukowy i ciągłość samorządnych zrzeszeń stanowią podstawę zamiaru reaktywowania Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Jego zadania kształtować powinny potrzeby nauki w Warszawie, nie zaspokajane w dostatecznej mierze lub nie uwzględniane w dotychczasowych statutowych działaniach Polskiej Akademii Nauk, zarówno w jej pionie korporacyjnym jak też instytutowym. Również naukowe towarzystwa specjalistyczne w Warszawie potrzebom tym nie czynią zadość.

Jako motyw restytucji Towarzystwa Naukowego Warszawskiego wysunąć należy: po pierwsze potrzebę kontynuowania tradycji działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk założonego w Warszawie w roku 1800, a wskrzeszonego jako Towarzystwo Naukowe Warszawskie w roku 1907; powtórne utworzenie samorządnej reprezentacji uczonych środowiska warszawskiego, zgodnie ze statutem TNW; po trzecie odczuwa się w Warszawie żywą potrzebę spotkań naukowych o charakterze międzydyscyplinarnym, spotkań grupujących wokół dyskusji wysokiej miary specjalistów i młodą, lecz już doświadczoną kadrę pracowników nauki. Z tą działalnością, podstawową dla towarzystwa naukowego, łączy się potrzeba wznowienia odpowiednich wydawnictw”²⁷.

Na drugim zebraniu inicjatorów 30 listopada 1980 roku w Instytucie Historycznym UW przedstawiono stan osobowy TNW: z 345 członków Towarzystwa w 1952 roku pozostało przy życiu 72. Według danych opublikowanych w pierwszym Roczniku TNW po wznowieniu (Rok XLVI, 1983) z Wydziału I byli to:

Brahmer Mieczysław, emerytowany profesor historii literatury włoskiej, członek zwyczajny TNW od 1945 r. (korespondent od 1938 r.)

²⁷ *Wznowienie działalności Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*, Rocznik TNW XLVI, 1983, s. 11-12. Dalej poruszone są w tym liście sprawy organizacyjne: kolejne kroki grupy inicjatywnej, zwołanie zebrania itd. Warto przypomnieć, że według protokołów pierwszych spotkań członków tej grupy niezbędność działalności wydawniczej podkreślał w swoich wypowiedziach S. Skorupka.

Górski Konrad, emerytowany profesor historii literatury polskiej, członek zwyczajny od 1945 r.

Helsztyński Stanisław, emerytowany profesor anglistyki, członek zwyczajny od 1981 r. (korespondent od 1945 r.)

Obrębska-Jabłońska Antonina, emerytowany profesor językoznawstwa slawistycznego, członek zwyczajny od 1981 r. (korespondent od 1945 r.)

Ossowski Leszek, emerytowany profesor slawistyki, członek zwyczajny od 1981 r. (korespondent od 1945 r.)

Skorupka Stanisław, emerytowany profesor językoznawstwa polskiego, członek zwyczajny od 1981 r. (korespondent od 1951 r.)

Skwarczyńska Stefania, emerytowany profesor teorii literatury, członek zwyczajny od 1981 r. (korespondent od 1951 r.)

„Dnia 11 listopada 1981 r. odbyło się Ogólne Zebranie Administracyjne pozostałych przy życiu dawnych członków zwyczajnych TNW, którzy dokonali aktu uzwyczajnienia 40 dawnych członków korespondentów na podstawie ich dorobku naukowego”²⁸.

Umożliwiło to przeprowadzenie wyborów nowych członków zgodnie ze statutem. 13 października 1982 r. wybrano 100 nowych członków zwyczajnych i 42 korespondentów. Ten skład umożliwił już normalne funkcjonowanie stowarzyszenia naukowego.

W latach 1982-1983 skład Wydziału I TNW wyglądał następująco:

a) członkowie zwyczajni: Józef Bielawski, Mieczysław Brahmer, Maria Cytowska, Juliusz Wiktor Gomulicki, Konrad Górski, Stanisław Helsztyński, Stanisław Kałużyński, Wiesław Kotański, Halina Lewicka-Kowalczyk, Zdzisław Libera, Józef Magnuszewski, Antonina Obrębska-Jabłońska, Leszek Ossowski, Janusz Pelc, Jan Safarewicz, Grzegorz Sinko, Stanisław Skorupka, Stefania Skwarczyńska, Salomea Szlifersztejnowa, Mieczysław Szymczak, Marian Szyrocki, Tadeusz Ulewicz, Lidia Winniczuk, Olgierd Adrian Wojtasiewicz, Stefan Żółkiewski; od 1983 r.: Andrzej Bogusławski, Edmund Jankowski, Janina Kulczycka-Saloni, Mieczysław Jerzy Künstler, Zuzanna Topolińska.

b) członkowie korespondenci: Danuta Buttler, Irena Dobrzycka, Alodia Gryczowa, Renata Grzegorzczkowska, Władysław Kupiszewski, Hanna Popowska-Taborska, Jadwiga Puzynina, Ewa Rządowska, Janusz Siatkowski, Zofia Sinko, Tadeusz Sivert, Hanna Szelest, Roman Taborski; od 1983 r. Barbara Bartnicka, Tadeusz Kołakowski, Janusz Rieger, Ewa Rzetelska-Feleszko, Elżbieta Smułkowa.

²⁸ Ibidem, s. 16.

W prezydium pierwszego Zarządu znalazł się Stanisław Skorupka, jako zastępca sekretarza generalnego. Członkowie Wydziału I brali czynny udział we władzach Towarzystwa także w latach następnych, chociaż po 1980 roku to nie humaniści nadawali główny ton stowarzyszeniu. W prezydium TNW przedstawiciele Wydziału I piastowali zazwyczaj funkcję sekretarza generalnego lub jego zastępcy, a mianowicie: Krzysztof Żaboklicki był zastępcą sekretarza generalnego w kadencji 1986–1988 i 1989–1991; od 1992 do 1994 roku funkcję tę przejęła Paulina Buchwald-Pelcowa. Od 1995 w ciągu trzech kadencji, aż do roku 2003, sekretarzem generalnym TNW była Ewa Rzetelska-Feleszko, a zastępcą sekretarza – Kwiryna Handke (1995–1997), następnie Joanna Rapacka (1998–2000) i Teresa Kostkiewiczowa (2001–2003). W kadencji 2004–2007 zastępcą sekretarza generalnego została wybrana Ewa Wolnicz-Pawłowska, a po rezygnacji Jacka Jadackiego z funkcji sekretarza generalnego z końcem maja 2007 roku przejęła jego funkcję w prezydium. We władzach TNW w latach 2008-2010 z Wydziału I znaleźli się: Ewa Wolnicz-Pawłowska (sekretarz generalny) oraz Andrzej Markowski (zastępca sekretarza). W następnych składach Zarządu Wydział I reprezentowały Joanna Jurewicz (lata 2011–2013) i Halina Karaś (lata 2014–2016) – obie pełniły funkcje zastępcy sekretarza. Pod koniec 2016 roku na następną kadencję (2017–2019) jako zastępcę sekretarza generalnego wybrano Jolantę Sujecką.

Członków Wydziału I widzimy również w składzie innych statutowych ciał TNW, przede wszystkim w Komisji Rewizyjnej, komisjach Zarządu i komisjach wydziałowych. W kadencji 1986-1988 Janusz Siatkowski był sekretarzem Komisji Rewizyjnej, zaś w kadencji 1989-1991 tę samą funkcję pełnił Zdzisław Libera. W latach 2008-2010 członkiem tejże Komisji była Jadwiga Zieniukowa, zaś od 2011 roku funkcję przewodniczącej tego gremium piastuje Ewa Wolnicz-Pawłowska.

Ważnym ogniwem działalności Towarzystwa jest publikacja *Roczników Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*. Począwszy od *Rocznika TNW* za 2006 rok (LXIX) redaktorem naczelnym została Ewa Wolnicz-Pawłowska. Od 2015 roku zastępcą redaktora naczelnego jest Dorota Krystyna Rembiszewska.

Pierwszym przewodniczącym Wydziału I został Zdzisław Libera (pozostając na tym stanowisku do 1988 r.), a sekretarzem – Olgierd Wojtasiewicz (także do 1988 r.). W kolejnych kadencjach funkcje te piastowali: 1989-1991 Janusz Siatkowski (przewodniczący) i Paulina Pelcowa (sekretarz); 1992-1994 Hanna Popowska-Taborska (przewodnicząca) i Alina Brodzka (sekretarz), 1995-1997 Zbigniew Sudolski (przewodniczący) i Barbara Otwinowska (sekretarz), 1998-2000 Zbigniew Sudolski (przewodniczący) i Kazimierz Feleszko (sekretarz), 2001-2003 Janusz Siatkowski (przewodniczący) i Ewa Wolnicz-Pawłowska

(sekretarz), 2004-marzec 2007: Mieczysław Künstler (przewodniczący) i Włodzimierz Pianka (sekretarz), a następnie od marca 2007 do końca 2010 roku – Krzysztof Wrocławski (przewodniczący) i Jadwiga Linde-Usiekniewicz (sekretarz). W kadencji 2011-2013 wybrano na przewodniczącą Wydziału I Teresę Giermak-Zielińską, a na sekretarza Halinę Karaś. Od 2014 roku Wydziałowi I przewodniczy Alicja Nagórko, sekretarzem jest Dorota Krystyna Rembiszewska.

Komisje Wydziału I

W 1986 roku powstała **Komisja Archiwalno-Biblioteczna** przy Zarządzie TNW (Zdzisław Libera – przewodniczący, Alodia Gryczowa i Paulina Pelcowa – członkinie; po śmierci A. Gryczowej do Komisji od 1991 r. wszedł Maciej Grabski). Komisja usiłowała zorganizować zbiór biblioteczny TNW, głównie z darów i wymiany z innymi instytucjami. Zajmowała się też katalogowaniem zbiorów i książek kupowanych na potrzeby Językowej Komisji Sławistycznej. Po śmierci przewodniczącego w 1998 roku komisja straciła dynamikę; w *Rocznikach TNW* aż do 2006 roku stale przy funkcji przewodniczącego pisano *vacat*, nie pojawiały się też materiały sprawozdawcze; począwszy od *Rocznika* za 2006 rok komisji tej nie uwzględniano w wykazach.

Stefan Żółkiewski i Oktawiusz Jurewicz pracowali w dwóch **programowych komisjach Zarządu**: do spraw opracowania **regulaminu nagród** oraz do spraw zmiany statutu (kadencja 1986–1988). Pierwsza z tych komisji przedłużyła pracę do 1990 roku, przedkładając regulamin przyznawania nagród i wyróżnień. W **komisji statutowej**, która zakończyła pomyślnie działalność w końcu 1989 roku, Oktawiusz Jurewicz był sekretarzem.

W pracach utworzonej w 1986 roku **Komisji Historycznej** brali udział z Wydziału I Janina Kulczycka-Saloni, Edmund Jankowski i Stanisław Skorupka. W *Sprawozdaniu Sekretarza Generalnego* wskazano zadania tej komisji w następujących słowach:

„ustalenie składu autorskiego i koncepcji opracowania pełnej historii Towarzystwa, którą zamierza się wydać w formie odrębnej publikacji zarówno w języku polskim, jak i skróconej formie w wybranych językach międzynarodowych. Prace te mają mieć charakter opracowań naukowych”²⁹.

Ze sprawozdań w następnych latach wynika jednak, że przedsięwzięcie się nie powiodło.

Od 1990 r. uaktywnia się **Komisja do spraw Wydawnictw**, w której widzimy Janusza Pelca (zastępca przewodniczącego), Stanisława Kałużyńskiego i Józefa

²⁹ *Rocznik TNW XLIX* (1986), s. 181.

Magnuszewskiego (członkowie). W tym czasie w Wydziałowym Zespole Redaktorów działają Barbara Bartnicka i Janusz Pelc. Stanisław Kałużyński był zarazem członkiem Komitetu Redakcyjnego Wydawnictw TNW. Oprócz *Roczników TNW* oraz nieregularnie ukazujących się *Sprawozdań* i *Biuletynów*, Komisja zajęła się opiniowaniem prac dofinansowywanych za pośrednictwem Towarzystwa. Wykaz tych prac, zarówno członków TNW jak i osób spoza stowarzyszenia, wynosi 118 pozycji (nie licząc *Roczników*). Znaczna część publikacji to prace językoznawcze i literaturoznawcze, przy czym dominują prace slawistyczne.

Od 1998 roku ustanowiono nagrodę *Praemium Triennale* i powołano w związku z tym **Komisję Nagród i Wyróżnień Naukowych**. W składzie tej Komisji widzimy Kwirynę Handke z Wydziału I. Pierwszym – a zarazem ostatnim laureatem tej nagrody został Zbigniew Sudolski; w późniejszych latach z braku środków finansowych nie kontynuowano działalności tej komisji.

W początkowym okresie aktywność członków Wydziału I przejawiała się w organizowaniu comiesięcznych zebrań, na których przedstawiano aktualnie prowadzone badania. Z czasem utworzono komisje problemowe: w 1990 roku **Komisję Kultury Słowa** (przewodnicząca Jadwiga Puzynina), w 1993 r. **Językową Komisję Sławistyczną** (przewodnicząca Ewa Rzetelska-Feleszko). Wyjaśniając przyczyny powołania Komisji Kultury Słowa w obszernym *Sprawozdaniu* z 1991 roku, jej przewodnicząca pisała:

„Podjęcie tej inicjatywy łączyło się z troską o jakość polszczyzny zagrożonej wpływami nowo-mowy i wulgaryzacją, łączyło się też z niepokojem związanym z ówczesnymi próbami »upaństwowienia« kultury języka (należy tu przypomnieć dwa kongresy kultury języka organizowane w latach osiemdziesiątych m. in. przez PRON, z udziałem dygnitarzy państwowych wysokiego szczebla).

O wprowadzeniu problematyki językowej w zakres zainteresowań TNW stanowiła również chęć nawiązania do tradycji Towarzystwa Przyjaciół Nauk, które w pierwszych dziesięcioleciach XIX w. wykazywało wiele troski o zagrożony przez ówczesną sytuację polityczną właściwy rozwój języka polskiego³⁰.

W programowym piśmie do Zarządu TNW przedstawiono założenia Komisji, które nadal zachowują aktualność:

„Obecna demokratyzacja stosunków społecznych czyni sprawę języka szczególnie ważną w życiu społeczeństwa. Demokracja wiąże się z zastąpieniem przemocy i metody

³⁰ Rocznik LIV, 1991, s. 128.

bezdyskusyjnego zarządzania – metodami powszechnej informacji i dyskusji łączącymi się z samorządnością, kontrolą społeczną, zniesieniem cenzury, a wraz z tym daleko idącymi uprawnieniami prasy. W sumie stanowi to o szczególnej roli komunikacji językowej w społeczeństwie demokratycznym. Jednocześnie jednak ideał wolności bywa w ramach demokracji często wiązany – w naszym mniemaniu niewłaściwie – ze sposobem posługiwania się językiem, który jest spychany do roli narzędzia bieżącej komunikacji, z zasadą »ważne jest to, co się mówi, nie to, jak się mówi«. (Zatem mówić i pisać można, jak się chce).

Chcielibyśmy w naszej działalności przeciwstawić się takiemu rozumieniu roli języka. Język to jeden z najistotniejszych elementów kultury narodu, stanowiący nie tylko pragmatycznie traktowane narzędzie porozumiewania się, ale również odbicie wielowiekowej historii i tradycji oraz czynnik kształtujący mentalność i duchowość kolejnych pokoleń. Przystać na język zubożony, oderwany od tradycji, zwulgaryzowany – to znaczy przystać na takiż typ kultury społecznej.

Toteż proponujemy, uznając w pełni procesy rozwoju i zmian w języku potocznym, kultywowanie polskiego języka literackiego z założeniem umiarkowanego konserwatyizmu i dostrzegania różnorodności odmian funkcjonalnych języka. [...]

Kultura słowa, której chcielibyśmy poświęcić naszą myśl badawczą i działalność popularyzatorską, nie ogranicza się w naszym mniemaniu do problematyki poprawności języka, lecz obejmuje dbałość o jego formę estetyczną, jego bogactwo i zróżnicowanie stylistyczne, o podnoszenie świadomości językowo-stylistycznej mówiących i piszących. Obejmuje również problemy etyki mowy, rozumiane jako walka z manipulacją językową, wulgaryzacją, językiem, który krzywdzi, rani, wyraża pogardę zamiast szacunku dla „innego” i jego niezbywalnej ludzkiej godności.

W ten sposób chcemy poprzez dbałość o kulturę słowa włączać się w szerszy nurt walki o kulturę społecznego współbycia, której język jest istotnym wyrazem”³¹.

W założeniu Komisja miała być nie tylko międzywydziałowa; planowano przyciągnąć zainteresowane osoby spoza TNW. W początkowym składzie Komisji widzimy zatem i członków Wydziału I (Jadwiga Puzynina – przewodnicząca, Barbara Otwinowska, Halina Satkiewicz, Barbara Bartnicka, Marian Jurkowski, Teresa Kostkiewiczowa, Janina Kulczycka-Saloni, Władysław Kupiszewski, Zdzisław Libera, Ewa Rzetelska-Feleszko, Janusz Siatkowski), i Wydziału II (Maria Bogucka), i osoby spoza Towarzystwa, np. profesorów wyższych uczelni warszawskich, redaktorów radiowych itp. Wiele z tych osób

³¹ Ibidem, s. 129.

wkrótce stało się członkami TNW, jak np. Jerzy Bralczyk, Teresa Dobrzyńska, Stanisław Dubisz, Barbara Falińska, Andrzej Markowski, Alicja Nagórko, Krystyna Waszakowa.

Początkowo prace komisji skupiały się na organizacji zebrań, dyskusji panelowych i konferencji. Efektem były publikacje książkowe *Normalizacja języka w krajach Zachodu* (1994) i *Polszczyzna a/i Polacy u schyłku XX w.* (1994). Po przejęciu przewodnictwa Komisji Kultury Słowa od połowy 1993 r. przez Kwirynę Handke zmienił się profil działalności tej komisji na popularyzatorsko-dydaktyczną, nakierowaną na uczniów szkół średnich (warsztaty).

Zadaniem drugiej komisji problemowej, a mianowicie Językowej Komisji Sławistycznej, było

„wspieranie i prowadzenie działalności badawczej i wydawniczej. W szczególności Komisja zainicjowała prace nad opracowaniem systemu informacji bibliograficznej oraz zorganizowaniem centrum bibliograficznego o skali ponadkrajowej, włączonego do światowej sieci informatycznej”³².

Przez wiele lat jedynym zadaniem komisji – nad która opiekę sprawowała Hanna Popowska-Taborska – było systematyczne opracowywanie bibliografii językoznawstwa sławistycznego we współpracy z wieloma ośrodkami zagranicznymi. Ukazało się siedem tomów *Bibliografii językoznawstwa sławistycznego* w wydaniu książkowym a następnie bibliografię przygotowywano tylko w wersji elektronicznej w ramach projektu *Bibliograficzna baza danych światowego językoznawstwa sławistycznego*. Według sprawozdania z prac Językowej Komisji Sławistycznej TNW w 2007 roku koordynowano

„prace związane z rozbudową i utrzymywaniem bibliograficznej bazy danych językoznawstwa sławistycznego, stanowiącej jedyną w świecie bazę bibliograficzną zawierającą dane o europejskim i pozaeuropejskim językoznawstwie sławistycznym. [...] Zadanie to stanowiło kontynuację przedsięwzięcia zapoczątkowanego w 1994 r. wspólnie z Instytutem Sławistyki PAN, kiedy wdrożony został autonomiczny system SYBISLAW, a następnie założona została baza danych (...). W pracach kierowanych przez dr **Zofię Rudnik-Karwatową** uczestniczyli slawiści z Instytutu Sławistyki PAN, a także z innych najważniejszych polskich i zagranicznych ośrodków naukowych.”

Językowa Komisja Sławistyczna oraz program bibliograficzny po raz ostatni były dofinansowane przez TNW w roku 2013: od 2014 roku w całości program ten jest realizowany w Instytucie Sławistyki PAN.

³² Rocznik LVI, 1993, s. 54.

Z czasem częstotliwość zebrań wydziałowych nieco spadła, między innymi w związku z rozwinięciem działalności przez komisje wydziałowe, nadal jednak Wydział I należy do najaktywniejszych pod względem liczby spotkań. W *Rocznikach TNW* za lata 1984-1992 publikowano referaty wygłoszone na zebraniach Wydziału I (lub ich streszczenia); były one także ujęte w spisie treści. Począwszy od *Rocznika* za 1993 rok tytuły wystąpień na zebraniach wydziałowych zniknęły ze spisu treści, choć w części sprawozdawczej (*Sprawozdania z działalności Towarzystwa*) zamieszczano streszczenia referatów (rzadziej ich obszerniejsze wersje). W spisie treści streszczenia wystąpień na zebraniach Wydziału I pojawiają się w *Rocznikach* za 2007, 2013 i 2014 rok. Nieregularność ta wynika z braku dostarczonych do redakcji materiałów, mimo ponawianych próśb do autorów wystąpień.

W związku z obchodami 100-lecia Towarzystwa Naukowego Warszawskiego w końcu 2007 roku uczyniono Ewę Rzetelską-Feleszko, wieloletniego sekretarza generalnego TNW, członkiem honorowym i przyznano jej medal Towarzystwa. W r. 2016 członkami honorowymi TNW zostali Michał Głowiński i Janusz Siatkowski.

Bibliografia

- J. Arvaniti, D. Pietrkiewicz, *Dzieje Towarzystwa Naukowego Warszawskiego w oparciu o zbiory Archiwum Polskiej Akademii Nauk*, w: *Stulecie Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Katalog wystawy*, Warszawa 2007.
- Dziesięciolecie Polski Odrodzonej. Księga pamiątkowa 1918–1928*, Kraków - Warszawa 1928, hasło: Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Marceli Handelsman, *Towarzystwo Naukowe Warszawskie 1907–1932*, w: *Towarzystwo Naukowe Warszawskie*, Warszawa 1932. s. 59–72.
- A. Kulecka, M. Osiecka, D. Zamojska, „...którzy nauki, cnotę, Ojczyznę kochają”. *Znani i nieznani członkowie Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk*, Warszawa 2000.
- W. Kupiszewski, *Udział językoznawców polskich w pracach Towarzystwa Naukowego Warszawskiego w XX wieku*, w: „200-lecie Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk”, pod red. Z. Mikulskiego, Warszawa 2001, s. 15–20.
- Z. Libera, *Zarys dziejów Wydziału Językoznawstwa i Historii Literatury Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*, *Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego* L (1987), s. 63-67
- J. Piskurewicz, L. Zasztowt, *Towarzystwo Naukowe Warszawskie*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” XLIX, 1986, s. 35–103.

Roczniki Towarzystwa Naukowego Warszawskiego za lata 1993–2006.

S. Skorupka, *Tradycje Towarzystwa Naukowego Warszawskiego w badaniach językoznawczych. Część II. Sprawy językoznawcze w Towarzystwie Naukowym Warszawskim*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” XLVII (1984), s. 38–41 oraz „Poradnik Językowy” 1987, s. 81–90.

Z. Sudolski, *Wybitni pisarze i badacze literatury w Towarzystwie Naukowym Przyjaciół Nauk (1800-1830) i w Towarzystwie Naukowym Warszawskim (1907–1952)*, w: *200-lecie Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk*, pod red. Z. Mikulskiego, Warszawa 2001, s. 21–26.

Towarzystwo Naukowe Warszawskie. Materiały do jego dziejów w latach 1907–1950, na podstawie archiwum opracował B. Nawroczyński, Warszawa 1950.

(wersja uaktualniona 13 lutego 2017 roku)